

*Goena
goena
in Lebak*

Over *njonja* Slotering
en Max Havelaar

Tom Phijffer

In *Vuur, vuur!* (2021) heeft Tom Phijffer het leven beschreven van Edouard Carolus, meeneer Slotering in Multatuli's *Max Havelaar*, en zijn mysterieuze dood eind 1855. De geschiedenis gaat verder in *Goena goena in Lebak. Over njonja Slotering en Max Havelaar*. In dit vervolg wordt het verhaal verteld van Mijntje Carolus, de weduwe Slotering, het tragische lot dat haar trof en hoe dat verweven is met dat van Eduard Douwes Dekker/Max Havelaar, de opvolger van haar man die begin 1856 aankomt in Lebak, een afgelegen afdeling in Bantam (West-Java) met een arme bevolking die wordt uitgezogen door de regent Karta Nata Negara en diens schoonzoon. *Njonja* Slotering weet zeker dat haar man vermoord is. Phijffer stelt het zielenleven van de Indo-Europese weduwe centraal, haar leef- en denkwereld. Door *goena goena* als het inheemse geloof in het onverklaarbare te plaatsen tegenover de angst onder Europese ambtenaren toont Phijffer het belang aan van de interactie tussen deze *njonja* Slotering als 'inlandse dame' en de *verindischte* Dekker. Hij waarschuwde zelf eind 1859 in een ingezonden stuk in de *Amsterdamsche Courant* tegen het toepassen van westerse principes op oosterse zaken, vóór de verschijning van zijn vlammend protest tegen het koloniaal beleid. De werkelijkheid is veel complexer dan kan worden beschreven en er zijn vele perspectieven denkbaar. De Havelaar-geschiedenis moet telkens opnieuw worden verteld en in de juiste historische context worden geplaatst, opdat niet wordt vergeten waarom Multatuli opstond, waarom Dekker Multatuli wérd en waarom hij het al in Lebak was. Met *Goena goena in Lebak* levert Phijffer tegelijkertijd scherpe kritiek op de moderne postkoloniale literatuurwetenschap.

Goena goena in Lebak

*Ter nagedachtenis aan Hans van den Bergh (1932-2011)
en Cees Fasseur (1938-2016)*

Goena goena in Lebak

Over *njonja* Slotering en Max Havelaar

Tom Phijffer

Hilversum
Verloren
2024

Afbeelding op het omslag

Detail van de kaart van Bantam door P. Melvill van Carnbee, 1854/
de Goenoeng Karang bij Rangkasbitoeng, 1972 © Bert Vinkenborg.
Foto auteur © K.M. Calvert/T.A. Phijffer.

ISBN 9789464551112

© 2024 Thomas A. Phijffer
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Rombus, Hilversum
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

*No part of this book may be reproduced in any form without
written permission from the publisher.*

Inhoud

Voorwoord	7
I Mijntje Carolus, <i>Njonja Assistèn</i> in Lebak	21
II <i>Max Havelaar</i> in postkoloniale tijden	33
III Over <i>goena goena</i> , de kracht van de natuur	44
IV De vloek van Si Tjonat	63
V Angst voor wraak	80
VI De afdeling Lebak in 1856	104
VII <i>Njonja</i> Slotering en Max Havelaar	125
VIII Geloof in het onverklaarbare	152
IX De onsterfelijke weduwe Slotering	167
Nawoord	174
Biografische aantekeningen	183
Verantwoording	189
Herkomst en verantwoording van de afbeeldingen	199
Dankwoord	200

Voorwoord

Eind augustus. Onderweg naar Venlo. Ik zit in de trein en schrijf op mijn iPad een stuk over het tragische lot dat *njonja* Slotering trof, over haar denk- en leefwereld, die men ‘Indisch’ noemt en hoe dat lot verbonden is met dat van onze grootste schrijver Multatuli. In mijn rugzak een selectie leesvoer: prints van artikelen, mijn Salamander-editie van *Max Havelaar*, dat volgeschreven is met aantekeningen van vóór *Het gelijk van Multatuli* en van daarna, *De man van Lebak* van Eddy du Perron (deel 4 verzameld werk), de Historische Atlas van Venlo én de nieuwste aflevering van het tijdschrift *Indische Letteren*, het themanummer over afscheid. Met bijdragen over Peter van Zonneveld die in 1985 met Reggie Baay en Rob Nieuwenhuys de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde oprichtte. Na 37 jaar (!) nam hij in november 2022 afscheid van de Werkgroep, te Bronbeek. Het leek alsof speciaal voor hem een *kumpulan* was georganiseerd. En zo was het ook. Onder de gastsprekers was Bert Paasman. Zijn lofrede is afgedrukt in *Indische Letteren*. Hij haalde herinneringen op aan de ‘ontdekkingsreizen naar Indië’ die de letterkundigen van de werkgroep maakten. Steeds op zoek: ‘Omnivoren waren we, niet gehinderd door enige politieke correctheid. Wij wisten immers uit ervaring dat koloniale auteurs en hun teksten nogal, schrik niet, koloniaal waren. Wij vonden het juist interessant wanneer bepaalde schrijvers enigszins afweken van koloniale ideologieën en praktijken: Jacob Haafner en Dirk van Hogendorp, Wolter Robert van Hoëvell, Taco Rooda van Eysinga en Eduard Douwes Dekker, Louis Couperus en Eddy du Perron en enkele anderen, “ethische schrijvers”.

Zij stelden vraagtekens bij het systeem! Zij waren moedig of op z'n minst origineel.'

Voor mijn eigen ontdekkingsreis heb ik inmiddels een enorm pak met materiaal voor mijn boek over *njonja* Slotering en Max Havelaar verzameld. Over de bezielde natuur, over Javaanse sagen en legenden, over *goena goena*, over Si Oepi Kete (de eerste vrouw van Dekker), over Bantamse opstanden en roverbenden, over de angst onder Europese ambtenaren, over de afdeling Lebak, over de loop van de bergrivier Tji Oedjoeng, over de Badoeïnen (afgezonderd in Lebak levende Boeddhisten), over het districtshoofd van Parang Koedjang en over zijn schoonvader Karta Nata Negara, de regent van Lebak. Met dat materiaal kunnen de omstandigheden worden geschetst waaronder de Oost-Indisch ambtenaren hun werk moesten verrichten, rond 1850, en de toestanden in Lebak, de afdeling in Bantam (West-Java) waar Dekker begin 1856 aankwam.

Tot voor kort wist niemand wie *njonja* Slotering was. Nooit is onderzocht waaróm Dekker de weduwe van zijn voorganger geloofde toen zij hem vertelde dat haar man – die in het echt Edouard Carolus heette, haar eigen naam was Mijntje Drijsen – vergiftigd was door de schoonzoon van de regent. Waarom was Dekker ervan overtuigd dat er duistere krachten aan te pas moesten zijn gekomen om zijn voorganger uit de weg te ruimen? Deze had net als hij zelf vergaande misbruiken vastgesteld. Dekker was niet zozeer door vergiftigingsvrees vergiftigd dat hij áfzag van een aanklacht – wat de reactie zou zijn geweest als het een rol speelde – maar hij was daartoe overgegaan óndanks de vrees zelf met vrouw en kind vergiftigd te worden. Hij koos partij voor de arme bevolking van Lebak en besloot de regent aan te klagen wegens machtsmisbruik en knevelarij. Hij wilde ook dat onderzoek zou worden gedaan naar de doodsoorzaak van Carolus. Maar dáárom klaagde hij de regent niet aan.

Waarom Venlo? In deze stad, destijds de meest katholieke van Limburg, verbleven Edouard Carolus en zijn vrouw

Mijntje met hun zes kinderen van augustus 1852 tot maart 1854. Ze waren tijdelijk uit Indië overgekomen. Carolus kwam als ambtenaar in aanmerking voor een tweejarig verlof 'tot herstel van gezondheid'. Over Edouard en Mijntje schreef ik een boek dat eindigt met de dood van Carolus. Wat ging vooraf? In het voorjaar van 1828 kwam Carolus als staatloze (geboren in 1807 in het toen Franse Antwerpen; het Koninkrijk der Nederlanden bestond nog niet) van Parijs naar de Nederlanden. Zijn vader, eens puissant rijk handelsagent en koopman in Antwerpen en Parijs, was kort ervoor geruïneerd. De jonge Edouard ging zijn geluk in Indië beproeven, als militair. Hij trok naar de Nederlanden om zich aan te melden bij de koloniale troepen te Mons. Hij werd gekeurd en doorgestuurd naar Harderwijk, waar hij werd gedrild en na de oefeningen werd ingescheept met bestemming Indië. Eind 1828 kwam hij er aan, als sergeant. Of hij actief deelnam aan de oorlog die toen nog op Java woedde is niet bekend. In 1832 kreeg Carolus de Nederlandse nationaliteit, waarna hij aan een carrière als Oost-Indisch ambtenaar begon. Daarvoor moest hij eerst nog onder de dienst uit zien te komen. Hij had voor 6 jaar getekend. Het lukte op voorspraak van een generaal, maar ook pas nadat hij een ander in zijn plaats wist voor te dragen. Carolus ging aan de slag in de indigo-cultuur en zijn ster rees snel. Kort na het begin van zijn carrière als ambtenaar ontmoette hij in Tagal, een residentie op Midden-Java, een jonge Indo-Europese vrouw, Mijntje Drijsen. Haar vader was in 1827 overleden en over haar moeder is niets meer bekend dan dat het een Javaanse vrouw was. Ze had toen alleen nog een jongere halfbroer en huwde na het overlijden van haar vader zomaar de eerste de beste, een zekere Dirk Slootman. Ook hij overleed, in 1832, zodat de weduwe uit *Max Haveelaar* in haar jonge jaren óók al eens een weduwe was geweest, zoals vaak ook mannen weduwnaar werden en snel weer trouwden. Hoe exact Edouard Carolus in Mijntje's leven kwam is niet bekend. Op 20 december 1833 trouwden

ze te Tagal. Twintig jaar later was hij opgeklommen tot een van de hoogste ambtenaren in de indigo-cultuur. Hij had al lang recht op een tweejarig verlof naar Europa, maar het kwam er steeds niet van. In 1852 arriveerde het gezin Carolus in Nederland, een land dat ze niet kenden. Carolus koos Venlo als verblijfplaats. Zo kon hij de familie van zijn moeder, uit het Bergische Lüttringhausen, en die van vaderskant, in Antwerpen en Parijs, het makkelijkste bezoeken. Met vrouw en kinderen vestigde hij zich in de middeleeuwse binnenstad van Venlo.

Ik vraag me af of Carolus sporen heeft achtergelaten in Venlo. Het lijkt een hopeloze onderneming. Toen ik zijn biografie schreef vertelde een conservator van het gemeentearchief Venlo dat het gelijk stond aan zoeken naar een speld in een hooiberg. In de nationale archieven van België, Frankrijk en het archief van het Ministerie van Koloniën te Den Haag vond ik genoeg materiaal voor mijn Carolus-boek. Maar de ontdekkingsreis was daarmee nog niet ten einde. Het lot wilde dat Mijntje Carolus als weduwe Slotering door Multatuli onsterfelijk zou worden gemaakt in 1860. Maar niemand heeft zich in dat lot verdiept. *Max Havelaar* is gaan behoren tot de wereldliteratuur. De dood van Slotering had een *cause célèbre* moeten zijn. De weduwe Slotering vertelt Max Havelaar over de vergiftiging en vervolgens klaagt deze de regent aan. Er waren al vele klachten tegen de regent ingediend wegens afpersing van buffels. Havelaar wordt niet gesteund door de Gouverneur-Generaal, waarna hij ontslag neemt. Als ambteloze Sjaalman keert hij berooid terug naar Europa en geeft al zijn paperassen aan een oude schoolmakker, Batavus Droogstoppel, die makelaar in koffie geworden is. Genoege materiaal voor een boek over Indië! Droogstoppel ziet er tegenop het te schrijven. Maar hij heeft wel een Duitse volontair op kantoor – waar veel om gaat – aan wie hij vraagt een boek over koffieveilingen samen te stellen uit het pak van Sjaalman. Dat is immers van het grootste belang voor

de handel. Deze Stern schrijft echter een ding dat nergens naar lijkt, een pamflet over een drama in de Oost waarin de arme bevolking van Java centraal staat. Je zou zeggen dat dit aanleiding genoeg was geweest voor een literatuurwetenschapper om het leven van de heer Slotering en diens weduwe te onderzoeken. Die interesse bleek niet te bestaan. En dat is toch vreemd nu in de belangrijke dissertatie *De structuur van Max Havelaar* uit 1966 door de latere professor Guus Sötemann een apart hoofdstuk aan het perspectief van de Sloterings is gewijd. Over de cumulatie van hun perspectief schreef Sötemann het volgende: ‘Het zal uit het voorgaande duidelijk zijn geworden hoe knap, overtuigend en veelzijdig “de Sloterings” in de structuur zijn opgenomen en verwerkt: er is geen draadje los blijven hangen, er is niets over hen gezegd dat niet onontbeerlijk is voor de centrale aspecten, en hun achtereenvolgende “verschijningen” zijn voortreffelijk gedoseerd, waardoor een toenemende spanning ontstaat.’ Dat structuuronderzoek was destijds modern. En nu is het postkolonialisme de nieuwste stroming in de literatuurwetenschap, die niet de structuur in de koloniale teksten onderzoekt, maar de tegenstelling tussen de blanke overheersers en de inheemsen. Ook de Indo-Europeanen worden daarbij niet vergeten. ‘Liplappen, afstammelingen van Europeanen en inboorlingen op de eilanden Java en Sumatra,’ blijktens Kramers’ *Woordentolk*, 5de druk (1863). Een bevolkingsgroep die Multatuli qua beschaving hoger aanslaat dan menig Hollander. Voldoende reden, zou men menen, om nadrukkelijk onderzoek te doen naar de rol die *njonja* Slotering in *Max Havelaar* speelt. Het antwoord is wederom teleurstellend. Bovendien wordt de historische context bij het hedendaagse literatuuronderzoek vergeten. Dekker was direct voorafgaand aan zijn benoeming in Lebak met verlof in Europa geweest. Net als Carolus. Zowel de Gouverneur-Generaal als de Minister van Koloniën hadden zich beklaagd over ambtenaren die zich na een verlof in Europa in Indië ei-

genzinnig gedroegen, tegen de code dat ambtenaren zich tegenover de regenten gedeisd hielden. Zij brachten de vrijzinnige geest die in Europa rondwaarde mee naar Indië. Eddy du Perron schreef: 'Als men Multatuli niet historisch leest, doet men afstand van een der voornaamste middelen om hem te begrijpen.' De *Max Havelaar* is een pamflet, geen roman zoals *De stille kracht* van Louis Couperus dat is. Een prachtig boek, maar niet waar gebeurd.

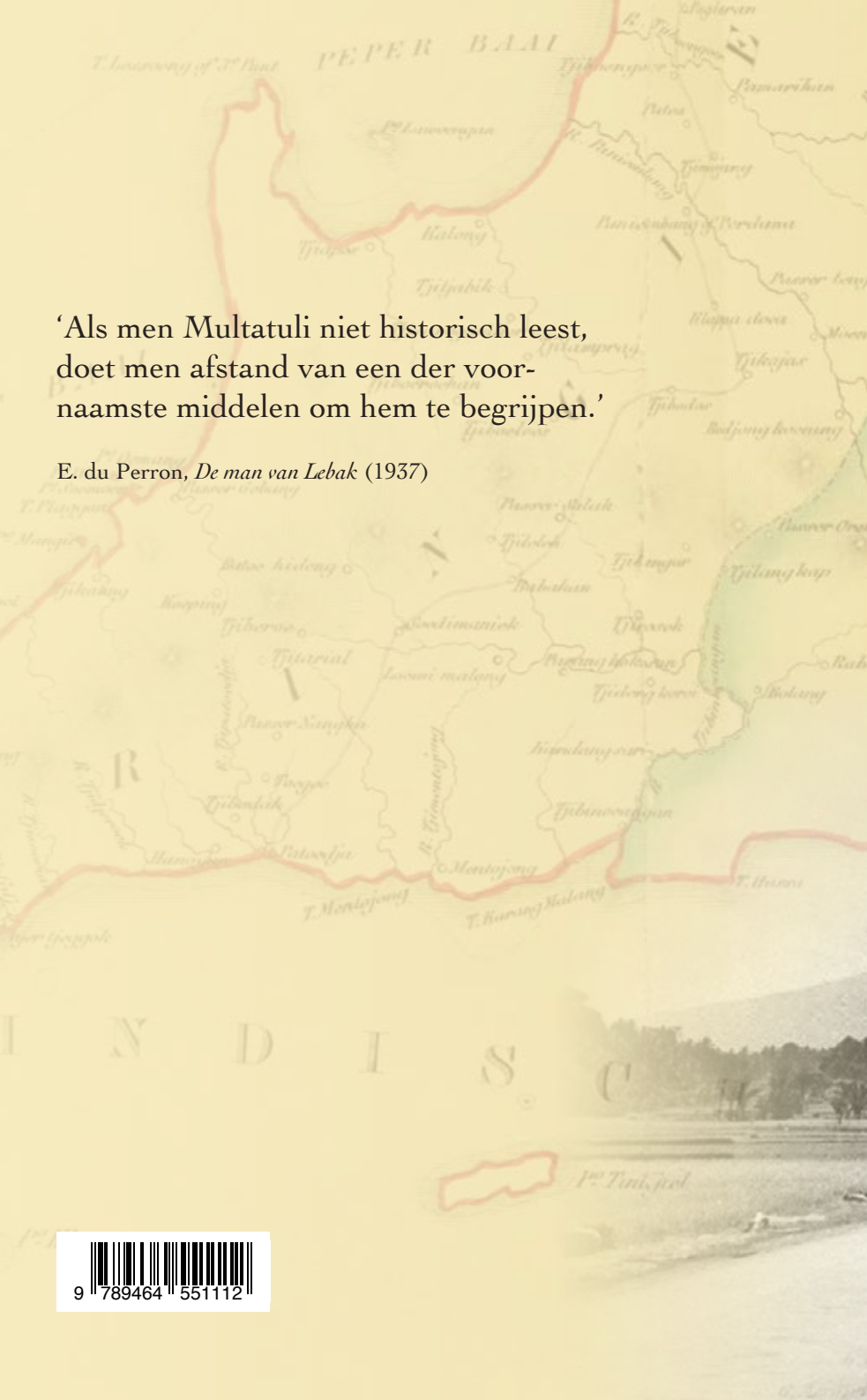
Kritiek op de postkoloniale literatuurwetenschap is niet de reden om voor mijn onderzoek naar de zaak van Lebak nu Venlo te bezoeken. Ik probeer me Mijntje Carolus, en haar Edouard, voor te stellen tijdens het verlof in Europa. Hoe groot moet voor hen het contrast niet geweest zijn tussen het Indië van midden negentiende eeuw en het koele en kille Nederland waarin ze verbleven? We moeten proberen ons te verplaatsen in hun tijd, hun omstandigheden, hun gevoelens. Bij uitstek biedt dit de gelegenheid met *njonja* Slotering 'kennis te maken'. Ik reis in iets meer dan twee uur met één overstap met de trein van Amsterdam naar Venlo. In 1852 kwam je daarmee niet verder dan Arnhem, met het 'Rijnspoor'. Vandaar was de toerist aangewezen op de diligence. Je was dagen onderweg. Vanuit Rotterdam, waar het schip waarmee de familie Carolus had gereisd een lading koloniale waar moest afleveren, kon men Venlo eenvoudig met de stoomboot van de firma Berger bereiken. Je vertrok 's avonds laat en arriveerde de dag erna. Zo kwamen Mijntje en Edouard op 1 augustus 1852 in Venlo. Blijkens het Bevolkingsregister schreven ze zich in op het adres Vleeschstraat 730. Ze namen (naar berekening) hun intrek in een gehuurd woonhuis, niet in logement De Keizer, blijkens Plantenga's reisgids uit 1860 het enige in die straat. Dat zal te kostbaar geweest zijn. Het huis heb ik niet gevonden. De huisnummers zijn op een gegeven moment gewijzigd, maar de al eerder genoemde conservator zei dat er geen transponeringstabellen bewaard gebleven zijn. Veel nut zou het niet gehad hebben.

Venlo was eind Tweede Wereldoorlog frontstad geworden. Engelse bombardementen hebben het oude middeleeuwse hart van Venlo in oktober en november 1944 grotendeels in de as gelegd. Doel waren de spoorbrug over de Maas en het station, ten zuiden van het centrum. Zowat de gehele Vleesstraat lag in puin. Markante gebouwen als de Sint Nicolaaskerk en het klooster van de Dominicanen gingen verloren. Aan het eind van de Vleesstraat zijn er warempeel nog enkele middeleeuwse huizen te zien. Ik trek een paar foto's, want zo heet het schieten van een plaatje hier. Daarna doemt het oude stadhuis op, aan de Grote Markt. Gebouwd tussen 1597 en 1601. Het is als door een wonder gespaard gebleven. Het moet op Mijntje Carolus indruk hebben gemaakt, net zoals op mijzelf. Het is dan ook een wonderlijk stadspaleis. Edouard woonde als kind aan de Place Vendôme in Parijs en zal het gebouw niet zo bijzonder gevonden hebben. Via de Sint Jorisstraat en de Grote Kerkstraat bereik ik de Sint Martinusbasiliek. Hier steek ik een kaarsje op voor mijn vader. Ik schrijf iets passends in een gastenboek. Gregoriaans gezang klinkt zacht uit de luidsprekers. Buiten schijnt de zon. Het licht dat door de prachtige glas in loodramen de basiliek binnendringt is feeëriek. Een fotograaf legt het vast. Zijn camera staat op een statief. Ik trek er een plaatje van. De kapelaan spreekt me aan. 'Nog een fotograaf!' zegt-ie. Ik knik alleen maar – ik heb geen zin in een praatje – en ga in de banken zitten. Ik sluit de ogen. Ik vergeet de tijd. De rust wordt door het gezang niet verstoord. Het is overweldigend. Edouard was rooms-katholiek en moet hier met Mijntje en hun zes kinderen op zon- en feestdagen óók in de banken gezeten hebben. Wat ik zie zagen zij ook. Behalve de toren, die kort na de oorlog door een razende storm is ingestort en daarna werd vernieuwd, is alles hier nog hetzelfde. Dichterbij kom ik niet bij Mijntje. Voor de Kerstsfeer moet ik in december terugkeren. Bij het verlaten van de basiliek kijk ik ten afscheid nog even om. Het Mariabeeld, kindeke Jezus

Tom Phijffer (1965) is advocaat en literator. Hij publiceerde in 2000 *Het gelijk van Multatuli, het handelen van Eduard Douwes Dekker in rechtshistorisch perspectief*, dat in 2001 bekroond werd met de Sjaalman-prijs van het Multatuli Genootschap. Naast zijn praktijk als huurrechtsspecialist schrijft Phijffer artikelen en columns op literair gebied, onder meer over Multatuli, E. du Perron, Willem Frederik Hermans, Rob Nieuwenhuys, Tjalie Robinson en over de postkoloniale literatuurwetenschap. Met *Vuur, vuur!* dat in 2021 verscheen en *Het gelijk van Multatuli* vormt *Goena goena in Lebak* één samenhangende literaire studie over *Max Havelaar*.

‘Als men Multatuli niet historisch leest,
doet men afstand van een der voor-
naamste middelen om hem te begrijpen.’

E. du Perron, *De man van Lebak* (1937)

9 789464 551112